

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

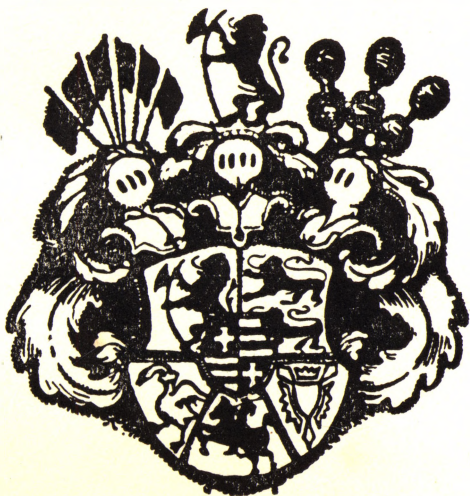
Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FRA ALS OG SUNDEVED

XXII HEFTE

J. RABEN:

Hertug Hans den Yngre af Sønderborg

Udgivet af Historisk Samfund for Als og Sundeved
Trykt i Jørgen Otsens Bogtrykkeri, Sønderborg
1945

HERTUG HANS DEN YNGRE

1545 --- 1945

Hertug Hans d. Y.
(24 Aar gammel.)

FRA ALS OG SUNDEVED

XXII. HEFTE

J. RABEN:

HERTUG HANS DEN YNGRE AF SØNDERBORG

1545 — 25. Marts — 1945

UDGIVET AF HISTORISK SAMFUND FOR ALS OG SUNDEVED

JØRGEN OTSENS BOGTRYKKERI, SØNDERBORG. 1945

Hertug Hans den Yngre, Kong Christian III's Søn, blev født paa Koldinghus den 25. Marts 1545. Han havde som Dreng to Lærere, der underviste ham i al nyttig Lærdom og anholdt ham til Gudsfrygt og kongelig Dannelse. Den ene var den vellærde tyske Magister Lucas Backmeister, den senere professor theologiae og Superintendent i Rostock, den anden var den danske Caspar Muhl, der 1581 døde som Domprovst i Ribe. — Saaledes fik den unge Kongesøn en god og standsmæssig Opdragelse.

Kong Christian III døde 1559 paa Koldinghus. Hans Enke, Dronning Dorothea, Datter af Hertug Magnus II af Sachsen-Lauenborg, født 1511, fik Sønderborg, Nordborg og Kolding som Enkesæde, medens Enkedronning Sophie (Kong Frederik I 2' Gemalinde) havde Pløn og de holstenske Besiddelser som Livgeding.

Hertug Hans havde ved Arvedelingen 1564 faaet tilkendt Sønderborg, Nordborg, Pløn og Klosteret Ahrens-bæk i Holsten, efter Hertug Hans d. Æ. Død arvede han Reinfeld og Rykloster. Det sidste lod han nedbryde og byggede Glyksborg.

Saalænge de to Enkedronninger levede, modtog Hertug Hans aarligt 2000 M. lybsk. Enkedronning Sophie døde 1568, Dronning Dorothea døde paa Sønderborg den 7. Oktober 1571. Derefter kunde Hertug Hans selv overtage sin Arvedel og han opslog sin Residens paa Sønderborg.

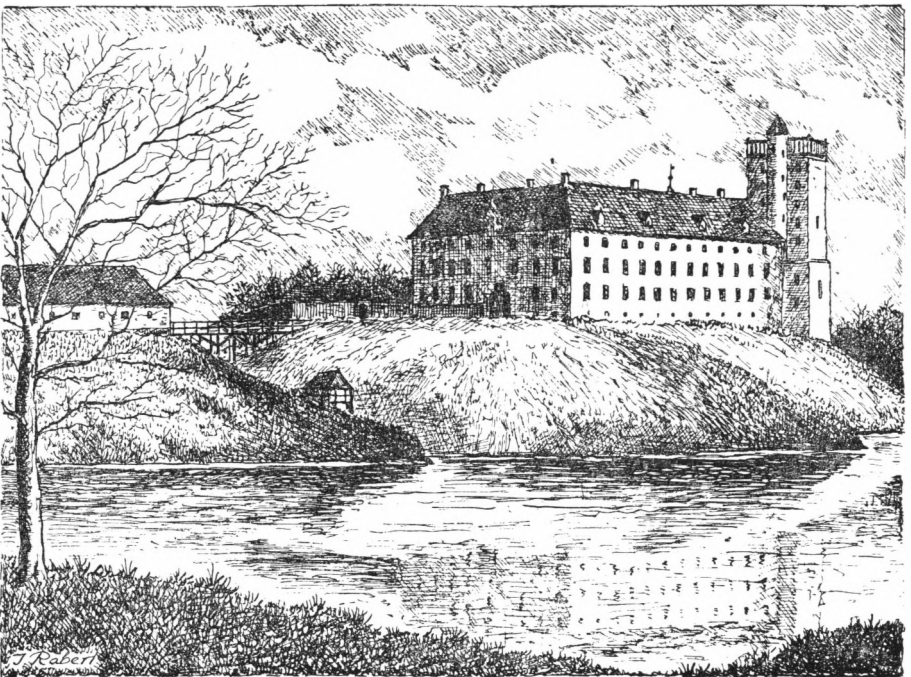
Da Moderen levede, opholdt Hertug Hans sig for det meste i Tyskland og navnlig i Dresden ved det saksiske Hof, hvor hans Søster Anna var gift med Kurfyrst August af Sachsen. 1566 var han med Hertug August paa Rigsdagen i Augsburg, hvor han stiftede Bekendskab med Kejser Maximilian II, der gerne vilde knytte Hertug Hans til sit Hof, men Hans havde andre Planer. Kejseren forærede den unge Hertug sin Livvogn med et Par ungarske Heste, som et Bevis paa sin kejserlige Naade og Bevaagenhed. — Under sine Rejser i Tyskland var Hertug Hans ledsaget af flere af den holstenske Adel: Johan v. d. Wisch til Olpenis, Diedrich og Heinrich Blome til Seedorf, Melchior v. d. Wisch til Damp og Breide Ahlefeldt.

Hertug Hans var gift to Gange, i første Ægteskab med Fyrstinde Elisabeth, Datter af Hertug Ernst II af Braunschweig-Grubenhagen, født 1550, Torsdagen efter Midtfaste. Brylluppet blev fejret den 19. September 1568 paa Koldinghus. Hertuginde Elisabeth døde den 11. Februar 1586 paa Østerholm. Hendes Kiste blev bisat paa Sønderborg den 25. Marts.

Dagen efter Hertuginde Elisabeths Død, skrev Hertugen til sin Søstersøn Christian af Sachsen, dateret »Østerholm den 12. Februar 86«, »at Gud Dagen i Gaar ved Midnatstid, her paa Østerholm, havde hjemkaldt hende fra dette forgængelige Liv til den evige Glæde; at »Ihre Liebden« var hensovet blidt saligt og uden Klage efter lang Sygdom, i hjertelig Andagt og kristelig Bekendelse, ved god Fornuft, i Bøn og i bestandigt Haab om den evige Salighed.« —

Hertugen fortæller endvidere i Brevet, at Hertuginde de sidste 14 Dage før Døden led af »tørre Hoste«, der smertede hende. Dødsarsagen var Svindsot, men hun kunde dog varetage det daglige Arbejde til den sidste Dag.

Den 14. Februar 1588 giftede Hertug Hans sig for anden Gang, med Fyrstinde Agnes Hedwig, Datter af

Koldinghus.

Fyrst Joachim af Anhalt. Brylluppet stod paa Sønderborg. Agnes Hedwig var født den 12. Marts 1573. Hun var da knap 15 Aar gammel og allerede Enke, da hun ægtede den omtrent 43-aarige Hertug Hans. Hans Søster Anna, født 1532, var som nævnt 1548 blevet gift med Kurfyrst August af Sachsen. Hun døde

1. Oktober 1585. Kort efter giftede Kurfyrsten sig med Agnes Hedwig, men han døde kort efter Brylluppet, den 11. Februar 1586, samme Dag som Hertuginde Elisabeth. Agnes Hedwig var altsaa et Barn paa knapt 13 Aar, da hun blev Enke. —

Agnes Hedwigs to Brødre, Hertugerne af Anhalt, ledsagede hende med 80 Heste til Sønderborg, for der at fejre Brylluppet. Den unge Frue skulde medbringe en Medgift paa 30000 Daler, Sølvservice og Klenodier, som det sømmede sig for en Fyrstinde af Anhalt og en kurfyrstelige-sachsisk Enke.

I Begyndelsen af Februar 1588 drog Kong Frederik II med stort Følge til Sønderborg, for at deltage i Brylluppet. — Under Bryllupsfestligheden blev Kongen »noget svag af Drik«, som Kansleren Niels Kaas skrev i et Brev til Kristoffer Walkendorf, »og det blev hans Helsot«, Maven blev altid daarligere. —

Kongen maatte paa Tilbagerejsen tage ind paa Antvorskov Slot og gaa tilsengs. Det blev hans Dødsleje. Kongen døde paa Antvorskov den 4. April 1588, 54 Aar gammel.

Antvorskov, lige syd for Slagelse, grundlagdes af Kong Valdemar I som Kloster for Johanniterordenen. 1580 blev det kongeligt Len og ombyggedes af Frederik II til Kongeslot. Nu er kun Ruinerne tilbage.

Den 3. November 1616 døde Agnes Hedwig paa Sønderborg, hun blev bisat den 19. December i Kapellet.

I begge Ægteskaber havde Hertug Hans 23 Børn, 14 med den første og 9 med den anden Gemalinde. I over 50 Aar »regerede« Hertugen sit Fyrstedømme. Børnene skulde alle have en standsmæssig Opdragelse. Indtil hans Død var alle Sønner økonomisk afhængige af Faderen. Det var dyrt at faa Døtrene saa godt udstyret, at han kunde faa dem standsmæssigt gift med fremmede Fyrster. Overfor andre Fyrster vilde han selv staa med en straalende Hofholdning. Fremmede Fyrster og Adelige har ofte rost Spisekamrene og Vinkælderne paa Sønderborg.

Kong Christian III.

Dette bevirkede, at Hertug Hans ved en hver Lejlighed søgte at finde nye Indtægtskilder og hans største Opgave var at tilegne sig Jord. Han tog Sønderborg Bys Jorder uden at give nogen som helst Erstatning derfor. Ved Forordninger greb han ind i Byens Forvaltning og undertrykte ofte borgerlige Friheder. Det kom saa

vidt, at Byens Styrelse klagede til Landsretten derover, men endelig 1601 gav Landsretten Borgerne i Sønderborg den Fortrøstning, at de var »mit Hals und Hand, Leib und Gut dem Herzog verfallen«. For Sønderborg By fik han dog indført en Markedsordning i 1590, igennem hvilken Byen fik en Købstads fulde Rettigheder.

I 1589 havde Hertug Hans allerede forordnet, at fremmede Købmænd ikke maatte købe Varer, Korn, Smør eller Kvæg paa Torvet. Der maatte kun købes og sælges af de hjemlige Folk. Hvad der bringes til Byen af Landsfolkningen, skal udstilles paa Torvet, og ikke sælges ved Byens Udkant til derværende Beboere.

1615 udsteder Hertugen en lignende Forordning: Hvad der bringes til Byen fra Landet, Korn, Hø, Halm, Kvæg, Smør, Gæs og Høns, skal sælges paa frit og aabent Torv, saadan at Købet staar frit for enhver. Folk, som bor i Byens Udkant, maa ikke anholde de Folk, der kommer med deres Varer fra Landet og købe Varer der.

1602 havde Hertug Hans forordnet, at ingen maatte udføre ufortoldede Varer fra Byen. Det var blevet meddelt, betoner Hertugen, at navnlig Korn, som købt af Kirker, Præster (Tiendekorn), Undersaattere og Inderster, blev udført i Hemmelighed og uden at erlægge Told derfor.

At Børnenes Opdragelse laa Hertug Hans paa Hjerter, fremgaar af et Brev, som han skrev til sin Søster, Hertuginde Dorothea af Braunschweig-Lüneburg, den 5. Oktober 1586. Hertugen skriver, at han gerne vilde have en ærbar og bedaget Matrone af Adelen, »ledig und unbefreiet«, som kunde tage sig af de unge Børn, i Særdeleshed Pigerne, og være om dem Dag og Nat. Med godt Tilsyn og med nødvendig Myndighed skulde hun værne og pleje dem og opdrage dem til Gudsfrøgt og god fyrstelig Dannelse. Hertugen beder sin

Enkedronning Dorothea.

Søster om at anbefale en saadan Dame, som han kalder »Hofmesterinde«.

I samme Brev skriver Hertug Hans, at den gamle Hofmester Rudolph von Bunau er død og at han har ansat dennes Enke som Hofmesterinde. Det maa dog kun have været et foreløbigt »Naadensbrød« for Enken,

eftersom Hertugen ser sig om efter en anden. Rudolph von Bunau blev begravet i St. Marie Kirke.

Hertugens Kamp om Jorden, enten den blev ført mod Adelen eller Bønderne, var ofte præget af Hensynsløshed og Haardhed. Det lykkedes ham tilsidst at bringe den største Del af Als og Sundeveds Jord under sit Herskab. Han anlagde Møller og Veje, oprettede Avlsgaarde og nedlagde hele Landsbyer for at lægge Jorden under sine Godser. Paa Kajnæs og i Nykirke i Angel lod han bygge Kirker.

Adelen med dens store Besiddelser var ham den store Torn i Øjet. Hertug Hans havde i Tidens Løb købt 17 adelige Ejere ud. Der var kun to, der formaaede at trodse Hertugen: Paul Magnussen paa Blansgaard og Hoek paa Avnbølgaard. De blev siddende paa deres Godser.

Efter en Jordbog, der opbevares paa Deutsch-Nienhof, kan man forfølge Rækken af de Godser og Gaarde, som Hertugen i Tidens Løb har fravristet de gejstlige og adelige Ejere paa Als og Sundeved. Det drejer sig i Aarene 1571—1602 om ikke mindre end 8 store Godser, 271 Gaarde og 230 Kaadnersteder. Af Hertug Hans den Ældre af Haderslev fik han fra 1571—1578 12 Gaarde og 12 Kaadnersteder, af Slesvig Domkapitel 10 Gaarde i Lysabild og Skelde. Det er ialt over 500 Landejendomme paa Als og Sundeved. Alene paa Erhvervelsen af de adelige Godser ofrede Hertugen 1 610 437 Mark. Desuden har han betalt 104 200 Rdl. for mindre Besiddelser paa Als.

Af de store Godser, som Hertug Hans erhvervede, kan nævnes paa Als: Helvedgaard og Gammelgaard, Rønhave, Melsgaard, Kajnæsgaard, Melvedgaard, Rumohrsgaard og andre, og paa Sundeved Ballegaard, Lundsgaard. Skeldegaard o. fl. Ved Arronderingen af sine Besiddelser gik han frem med haard Haand. Byen Bosted i Nærheden af Elstrup nedlagde han for at lægge Jorderne under Østerholm, Byen Skovhuse, der laa nord for Rønhave, blev lagt under Rønhave,

Tovrup kom under Gammelgaard, Koldkaad under Rumohrsgaard, Melved nedlagdes og kom under Melvedgaard (Hjortspring). I Helved nedlagdes 6 Gaarde, i Ketting Sogn blev af 64 Gaarde kun 24 uberørt. 5

Hertug Hans og Hertuginde Elisabeth.

til Nordborg Kirke hørende Landsteder lagde Hertugen under Nordborgs Forværk o. s. v. Alle Sogne maatte føle den haarde Haand.

Naar man kaster et Blik i de gamle Kirkeregnskabsbøger fra denne Tid, kan man danne sig et Billede af Befolkningens elendige Forhold. Mange kunde ikke betale deres Afgifter til Kirken. Jes Bondesen i Nordborg, der i 1610 resterede med sine Kirketiender siden

1603, kunde ikke betale; der er tilføjet i Kirkebogen: »Fyrstelig Naade tog Jorden«. Samme Bemærkning findes mange andre Steder. Hertug Hans var Kirkens Patronatsherre og han udnyttede Nødtilstanden til sin egen Fordel.

Med sine mange Jordkøb berøvede Hertugen ikke alene Kirkerne og Præsterne en Del af deres Indkomster, han efterkom ikke selv sin Forpligtelser overfor Kirkerne. I flere Kirkeregnskaber pynter »Fyrstelig Naades« Navn i Restancelisternes. 1588 resterer han i 11 Aar med sine Betalinger til Ulkebøl Kirke. I dette Aar var hans Gæld til Kirken kommet op paa 411 Mk. 12 Sk. lybsk. Det var for Kirken en ganske betydelig Sum. Noget maa han have afbetalt, i 1602 anføres under »gammel Gæld«: Førstlig Naade var skyldig« 4 Rigsdaler 11 Mark og 22 Skilling. Samme Forhold findes i andre Kirkeregnskaber paa Als. 1605 klager Kapellanen i Havnbjerg, Mathias Hansen, som boede i Kapellaniet i Lavensby, tillige med andre Præster paa Als, over den Uret, Hertug Hans har tilføjet dem, idet han af de sammenkøbte Ejendomme har frataget dem deres Indkomster. Særlig klager Mathias Hansen over, at Hertugen har tilegnet sig et Kapellanen tilhørende Stykke Skov, der laa ind mod Fyrstelig Naades Grænse (ved Fægteborg).

Ved Nordborg anlagde Hertug Hans en Avlsgaard paa Løjtertoft under Nordborg Slot. Landet tog han fra de Oksbøller og Lavensbyer Bønder. Af den store Skov ved Nordborg (Karholm er en Rest af denne Skov) lod han en stor Del rydde og lægge under Avlsgaarden.

Paa Grund af Bøndernes Klager over Hertugens Haardheder tog Kongen sig af Sagen. 1600 sender Kongen Rigsraad Axel Bruhn og Lensmanden paa Nyborg, Jacob Rosenkrands, til Sønderborg for at faa Sagen »womöglich friedlich schiedlich beglichen« og ellers handle efter Landets Retsbrug. Det ser ud til, at Hertugen har bøjet sig for Kongen.

Hertuginde Agnes Hedwig.

I Efteraaret 1622 besøgte Hertug Hans sine Besiddelser i Holsten. Den 19. September kom han tilbage til Glyksborg og han lod samme Dag hele Hofsindet og Bagagen gaa videre, over Holdnæs Færge til Sønderborg. Han vilde snart følge efter, for at kunne deltage i de store Jagter paa Als.

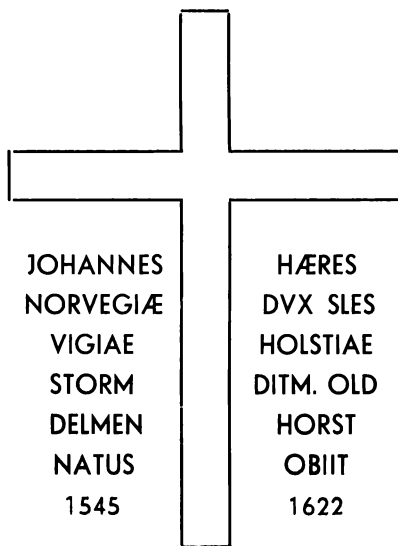
Samme Dag blev Hertugen syg, den tiltagende Svaghed tvang Hertugen til at blive paa Glyksborg. Her døde han den 9. Oktober Kl. 7 om Morgenen, 77 $\frac{1}{2}$ Aar gammel. Liget blev lagt i Kisten med den gyldne Kæde om Halsen.

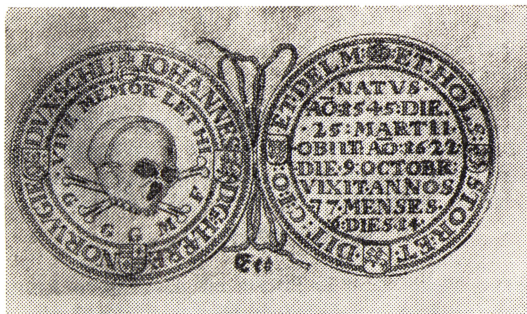
Den gyldne Kæde havde en vis Betydning. Under et Ophold i Meissen 1596, traadte han ind i en af Hertug Friedrich Wilhelm af Sachsen stiftet Orden »Wider das Fluchen« (imod Gudsbespottelse og Bandeden). Kæden med en vedhængt Guldgroschen var Ordenstegnet. Hertug Hans var i sine sidste Leveaar Ordenens ældste.

Den 4. November kom Ligtoget igennem Flensborg paa Vejen til Sønderborg, den 27. November fandt Bisættelsen Sted i det fyrstelige Gravkapel, som han selv havde ladet bygge. Kong Christian IV var med ved Bisættelsen.

Ligtalen holdt Hofpræsten Dominicus Lorenzen over Ps. 31,6. Alle Præster fra Als og Sundeved var tilstede, enhver af dem fik 3 Rigsdaler og et Sørgeflor om Hatten.

Kisten er prydet med det hertuglige Vaaben, et stort Kors og følgende Indskrift med Sølvbogstaver:

Dobbelt Speciedaler.
Udgivet i Anledning af Hertug Hans d. Y. Død 1662.

Efter Hertugens Død blev det betydelige Landomraade delt i fem smaa Fyrstedømmer. Ifølge Testamentet skulde Hertug Alexander (født 20. Januar 1573) overtage Huset Sønderborg. Han blev saaledes Stifteren af den Sønderborgske Linie, men hans Sønnesøn, Hertug Christian Adolph, maatte 1667 paa Grund af daarlige økonomiske Forhold afstaa sin Arv til den danske Krone. Alexanders Søn, Hertug Ernst Günther, oprettede 1651 det augustenborgske Hus.

Hertug Johan Adolph (født den 17. Septb. 1576) arvede Nordborg.

Hertug Christian (født den 26. November 1570) fik Godserne paa Ærø.

Hertug Philip (født 15. Marts 1584) overtog Glyksborg, han blev Stifteren af den Glyksborgske Linie.

Hertug Joachim Ernst, (født 25. August 1595) fik Pløn og de holstenske Besiddelser.

Hertug Frederik (født 26. Novbr. 1581) fik ingen Landsdel, ham skulde Brødrene udrede et Deputat i rede Penge med den Bestemmelse, at hvis en af Brødrene døde uden Arvinger, skulde Hertug Frederik overtage dennes Landsdel.

Dette indtraf allerede i 1624 da Hertug Johan Adolph af Nordborg døde ugift — Hertug Frederik overtog da Nordborg Len.

Den 14. Januar 1633 døde Hertug Christian og de ærøske Besiddelser deltes mellem Brødrene — Nordborg og Pløn overgik senere til Kronen.

★★★

Hertug Hans d. Y.'s Navn vil altid være knyttet til Sønderborg Bys og Slottets Historie. Det lever endnu i daglig Tale blandt Als og Sundeveds Befolkning og mangfoldige er de Folkesagn og Fortællinger, der knyttes til hans Person. Hertugen har haft mange gode Sider, men det er naturligt at de mange Fortællinger i Hovedsagen omhandler den Hensynsløshed der prægede hans Jordpolitik — den haarde Mand.

400 Aar er henrundne siden Hertugens Fødsel, hans Virke har sat saa dybe Spor, at han næppe vil blive glemt.

Ornament fra Prædikestolen
i Slotskirken.

Sagn og Fortællinger om Hertug Hans

Hertug Hans og Borgmesteren.

I Hertug Hans d. Y.'s Tid har Sønderborg By haft 5 Borgmestre, Mathias Krämer, 1563—80, Hans Botke, 1580—89, Jens Kopmann, 1589—90, Peter Brunkersen, 1591—1620 og Thomas Brandt 1620—38.

Hertug Hans saa mere paa sin egen Fordel end paa Byens, og derfor kunde der komme en Knude paa Traaden mellem Hertugdømmets og Byens Overhoveder. Hertugen tog det ikke altfor nøje med sine Forpligtelser over for andre, f. Eks. naar han havde laant Penge af Kirkens eller Klosterets Formue. Saaledes havde Sct. Marie Kirken engang udlaant 250 M. l. til Hertugen mod en aarlig Rente, der skulde betales Mikkelsdag. Hertugens Rentebetaling udeblev, endskøndt han et Par Gange var blevet mindet om sine Forpligtelser overfor Kirken.

Borgmester Peter Brunkersen, der var Tilsynsførende ved Kirkeregnskabet, henvendte sig derfor skriftligt til hans fyrstelige Naade og sluttede med Ordene: »Derfor giver Kejseren hvad Kejserens er, Gud hvad Guds er, og Kirken hvad Kirkens er«. — Det hjalp, Hertugen betalte straks sine Renter, men mindede samtidigt Borgmesteren om, at han ikke skulde blande sig i Hertugens Sager en anden Gang.

Meddelt af Hofraad *Klopper*, Primkenau, 1916.

Hertug Hans og de flensborgske Købmænd.

Kong Frederik I. og Christian III. havde givet flensborgske Købmænd Privilegier, at de kunde drive fri Handel paa Als og Sundeved. Efter Hertugdømmernes Deling overtog Hertug Hans d. Y. 1564 den sønderborgske Del. Han udstedte en Forordning, efter hvilken det kun var tilladt sønderborgske Købmænd at drive Handel paa Als og Sundeved. Derover opstod der Stridigheder mellem Sønderborg og Flensborg. Nogle flensborgske Købmænd modsatte sig Forbudet og handlede videre paa Als, idet de paaberaabte sig deres gamle Privilegier. En af disse havde 1617 købt en Ko paa Als. Da han kom til Sønderborg med den, forlangte man $\frac{1}{2}$ Daler i Told for Koen. Da Købmanden havde betalt Tolden, tog man ogsaa Koen fra ham, idet Hertugens Embedsmænd var af den Anskuelse, at Købmanden overhovedet ikke havde Ret til at købe en Ko paa Als. Raadet i Flensborg sendte en Besværing til Hertugen og forlangte paa Grund af de gamle Privilegier en Godtgørelse for Koen. Hertugen afviste Besværingen med den Begrundelse, at hans Forordning gjaldt, og at Sønderborg var langt ældre og havde bedre Privilegier end Flensborg. (Slesvig Statsarkiv, CXIX, 1. Nr. 46.)

Brudealléen.

Brudealléen, Bryllupsalléen eller ogsaa Hertug Hans Allé kaldes en Dobbelttrække af gamle Ege i Skoven mellem Kathrinelund og Huholt. Som mange andre Steder var det ogsaa her Skik og Brug, at Folk, som boede i Skovbyer, til Bryllupsdagen skulde plante et bestemt Antal Træer, for paa denne Maade at tilplante Ødeland. Hertug Hans den Yngre, der var bekendt for, at han sørgede for sin Fordel i enhver Retning, holdt strengt paa Gennemførelse af denne Skik.

I den gamle Forordning, som først blev ophævet ved den nye Skovordning af 2. Juli 1784, hedder det:

»Enhver Mandsperson i Skovbyerne, som agter at gifte sig, skal for Tiden plante 10 unge Ege eller 15 unge Bøge og fremme Væksten til tredje Blad. For hver manglende Eg skal han betale en Daler, for hver Bøg 32 Skilling og være skyldig til Efterplantning.«

Hertug Hans tog Huset.

Ved Landsretten i Flensborg 1594 behandlede en Sag mod Hertug Hans d. Y. Han beskyldtes for, at han paa uberettiget Maade havde tilegnet sig et Hus i Sønderborg, som han havde ladet rive ned, og bygget et nyt Hus paa Stedet.

Det var paa den gamle St. Nicolai Kirkes Grund, et Hus, som i sin Tid havde hørt til Kirken. Frederik I havde 1529 givet Volmer von der Herberge til Snogbæklund Grunden og Huset i Len for god trofast Tjeneste. Senere var Huset gaaet i Arv til Enke, Fru Margarethe Sievertsen, født Meinstorp. Det er hende, der staar som Anklager overfor Hertug Hans.

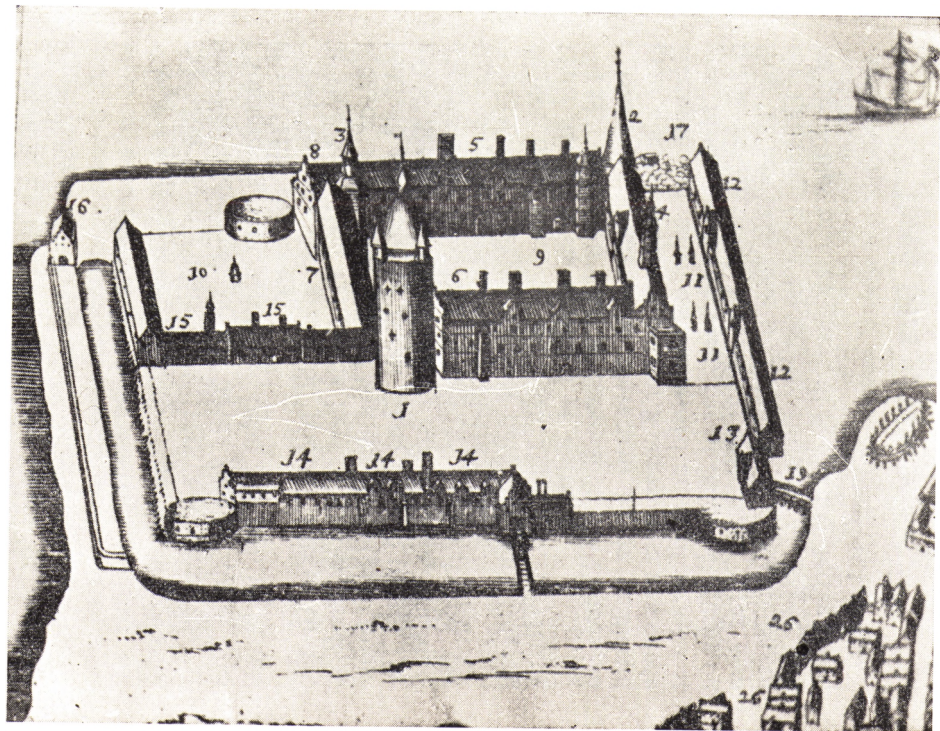
Processen strækker sig over flere Aar, dens Udgang kendes ikke, men der er ingen Tvivl om, at Hertug Hans har gjort sig skyldig i et Retsbrud.

1597 var Sagen atter til Behandling paa Landdagen i Haderslev, Margarethe Sievertsen havde imidlertid gjort sin Ret gældende overfor Kongen, som anmodede Hertugen om, enten selv eller ved en Stedfortræder at give Møde paa Landdagen, for at indgaa et Forlig og træffe en Afgørelse i Sagen. Hertug Hans giver som Svar, at han ikke føler sig forpligtet til at afgøre Sagen for Landdagen og beder om Dispens. — Sagen trak ud og — blev maaske glemt, til Fordel for Hertug Hans.

(Statsarkivet i Slesvig.)

Hertug Hans og Peter Maler.

Hertug Hans, der ofte greb ind i Byens Forvaltning, var den første, der indførte Forbud mod Straatækning af Huse i Købstæderne.

Sønderborg Slot paa Hertug Hans d. Y.s Tid.
(Efter Reesens Danske Atlas.)

I Sønderborg boede Peter Maler. Han nævnes allerede i 1602, da han betaler 24 Skl. i Klokkepenge for sin afdøde Hustru. Han døde 1624 og blev begravet den 7. August. Peter Maler var en dygtig Mand, han har malet en Del i Kirken, og det er endnu Peter Malers Farver, der sidder paa Prædikestolen i Slotskapellet. Hertug Hans har altsaa beskæftiget ham.

Peter ejede et straatækt Hus i Sønderborg. 1621 bad han hans Fyrstelige Naade om at faa Lov til at tække Huset med Straa igen, da Tagstolen var for svag til at bære et Tegltag og da hans Midler ikke tillod ham at sætte en ny Tagstol paa Huset. Hertug Hans gjorde en Undtagelse og Peter fik Lov til endnu en Gang at tække sit Hus med Straa. —

1577 brændte Halvdelen af Byen Pløn. Derefter udstedte Hertug Hans Forordningen, at alle Huse skulde tækkes med Tegl, ikke alene de nye Huse, der blev bygget, men ogsaa de bestaaende. En Del Borgere i Pløn sendte 1608 et ydmygt Bønskrift om Henstand til Hertuginde Agnes Hedvig paa Sønderborg. Hun udvirkede, at Hertugen bevilligede Henstanden. — Branden i Pløn var Grunden til, at Hertug Hans udstedte samme Forbud i Sønderborg.

Hertug Hans og Anna Ahlefeldt.

Hertug Alexander, Hertug Hans d. Y.'s Søn, født den 20. Januar 1573, blev døbt den 10. Februar. Blandt de mange Faddere ved Daaben var Enken Fru Anna Ahlefeldt fra Søgaard. Gæsterne blev paa Sundevedsiden afhentet af Hertugens pragtfulde Baad, der bragte dem fra Færgegaarden over til Slottet. — Ogsaa Anna Ahlefeldt blev hentet med den fine Baad og landsat ved Strandporten. Da Anna Ahlefeldt vilde stige ud af Baaden, snublede hun og faldt i Vandet. Hertug Hans stod paa Broen. Han sprang øjeblikkelig ned i Graven og fik Fru Anna bragt paa Land. Under dette Red-

ningsarbejde tabte Hertugen et Klenodie, som han bar i en Kæde om Halsen. — Al Eftersøgning var forgæves.

Kort efter Barnedaaben sendte Anna Ahlefeldt Hertugen et lignende Smykke som det tabte, af Taknemlighed fordi han havde reddet hende. —

Flere Aar efter fangede en Fisker fra Høruphav en Torsk, og da den blev sprættet op, fandt man Klenodiet i dens Mave. Hertugen fik Smykket tilbage, men han sendte det som Gave til Anna Ahlefeldt, og i mange Aar skal dette Smykke have været i Ahlefeldternes Eje.

(Meddelt af Hofraad *Klopper*, Primkenau, 1916.)

Et Landvindingsprojekt.

Hertug Hans havde planlagt et større Inddæmningsarbejde ved Sebbelev; han henvendte sig flere Gange desangaaende til Kong Christian IV. 1615 sendte han sin Hofmarskal og Raad Dionysius o. Podewils til Kongen, for at forhandle om Sagen. Hertug Hans erklærede sig villig til at erstatte enhver Skade, som evtl. kunde opstaa derved. Der boede nemlig nogle Undersaatte under Svabsted Stift i Nærheden, og dem maatte der ikke gøres Skade. Kongen selv havde ikke noget at indvende mod Hertugens Plan, men han vilde først gøre sin Broder Ulrich, der var Administrator over Schwerrins Stift, bekendt med den. —

Hertugens Plan synes dog ikke at være kommet til Udførelse.

(Statsarkivet i Slesvig.)

Da Hertug Hans manglede Penge.

Hertug Hans ejede et Klenodie, som han havde arvet efter sin Moder, Dronning Dorothea. For at skaffe flere Penge til sine Jordkøb, gjorde Hertugen Forsøg paa at afsætte det til sin Søster Anna, Kurfyrstinden af Sachsen. Han skrev den 24. Januar 1584 til Søsteren, at han » ejer et stateligt Halsbaand af Ædelstene; hans salig Fru Moder havde sagt, at Anna havde budt hende

10 000 Daler for dette Klenodie. Det er det Halsbaand, som Kongen af Frankrig gav hende i Faddergave.« Hertug Hans gik ud fra, at kun én af hans Børn kunde faa Smykket. De vilde have mere Nytte af Pengene. — Om denne Handel kom i Orden, vides ikke.

(Brevet findes i det sachsiske Statsarkiv.)

Den sidste Rumohr.

En Præst i Ketting skal engang have indbudt den sidste Rumohr fra Søboe til at staa Fadder til sit Barn. I Faddergave skænkede han Præsten Marken Hejerhals. Denne Rumohr var en meget forfængelig og ødsel Mand, der slog temmeligt højt om sig, mere end hans Pung kunde taale. Hertugen vilde gerne have fat i hans Gaard, men vidste ikke, hvorledes det lettest lod sig gøre. Hans Kammertjener gav ham et godt Raad. »Deres Durchlaughtighed kender godt denne Mands store Forfængelighed. Vil De følge mit Raad, da indbyd ham engang til at være Deres Gæst; han gør da straks Gengæld.« Dette skete da ogsaa, og nu søgte begge at overgaa hinanden. Men medens Herremanden kun kom til Hertugen med sin Frue og sin Kusk, kom Hertugen derimod til ham med sit hele Hof. Det tog da til sidst, som rimeligt var, en gal Ende. Herremanden maatte danse fra det hele og sælge den forgældede Gaard til Hertugen.

Efter at Hertug Hans havde overtaget Søboe, gav han Gaarden Navnet Rumohrsgaard, efter den sidste adelige Ejer.

Hertugstolen i Slotskirken.

Hertug Hans taalte ikke, at Hertuginde tog Plads i »Herrestolen« under Gudstjenesten i Sønderborg Slotskirke. En særlig »Fruestol« befinder sig paa Pulpiturets

modsatte Side, og der var den naadige Fyrstindes Plads.

Hertugen var bortrejst. En Søndag, da Hertuginde overværede Gudstjenesten, fandt hun paa at vise sig som Slottets Herskerinde og tog Plads i Gemalens Stol.

Det var Agnes Hedvig af Anhalt, Hertug Hans d. Y.'s anden Gemalinde. Hun havde den slemme Vane, at indridse eller skære sit Navnetræk allevegne. Af disse Indridninger er endnu flere bevaret i Slotskirken.

Ogsaa den Søndag, da hun havde taget Plads i Herrestolen, tog hun, i andre Tanker, sin Diamantring og ridsede Navnetrækket AH i en af de smaa Glasruder.

Det kunde ikke undgaas, at Hertugen lagde Mærke dertil, og næste Søndag under Gudstjenesten opdagede han, at der havde været »uvedkommende« i hans Stol.

En gammel Tradition i Hertugfamilien vil vide, at der efter Gudstjenesten brød et Uvejr frem mellem Hertug Hans og hendes fyrstelige Naade. —

Ruden med Indridningen ses endnu.

(Meddelt af Hofraad *Klopfer*, Primkenau, 1916.)

Sølv Portrætmedaille 1605. Hertug Hans og Hertuginde Agnes Hedvig.
(Efter Originalen i Møntkabinetet i Gotha.)

En gammel Indskrift.

I sin Beskrivelse af Sønderborg Slot beretter Dr. Richard Haupt¹⁾ om det hvælvede Rum i Vestfløjens Stueetage, at det var rigt smykket med Dekorationer og Indskrifter i Freskomaleri. I Hvælvingen fandtes bl. a. en Indskrift: »Was hier geredt an diesem Tisch, soll alles bleiben unter mich«.

Haupt mener, at Rummet har været Spisesal for Hofdrabanterne, og at Indskriften hentyder dertil: hvad her under Spisningen og ved Drikkegilder blev fortalt af Vittigheder eller af Sladder om hans eller hendes fyrstelige Naade, ikke vedkom andre, det skulde blive under den Hvælving,

Hofdrabanternes Maaltider er sikkert ikke forløbet stiltiende og uden Snak, som Hertug Hans og hans Familie maaske ofte har givet Anledning til.

Hertug Hans og Hofnarren.

Hertug Hans den Yngre var en meget streng Herre, og man paastaar, at ingen har set ham smile. — Hertugen havde engang en Dværg som Hofnar, som hans anden Gemalinde, Fru Agnes Hedvig, havde bragt med. En Dag sad Hertug Hans i sit Værelse, han havde haft Modgang. Paa saadanne Dage vovede ingen af Tjenerskabet at gaa ind til ham. Pludselig træder Hofnarren ind til Hertugen og stiller sig bredbenet foran den strenge Herre: »Har Deres fyrstelige Naade ogsaa set saa gnaven ud, da Deres fyrstelige Naade bad om Fru Hertugindens Haand?« Hertugen maatte le, men han smed alligevel Hofnarren ud af Værelset. Hertug Hans maa dog have ærgret sig over Narren, thi denne maatte tilbringe hele den følgende Nat i ridende Stilling paa Slotstaget.

Efter en Tradition i Hertugsfamilien blev Hofnarren kaldt »Moses«. Om det var hans rigtige Navn vides

¹⁾ Haupt, Bau- und Kunstdenkmäler, II S. 429.

ikke. Han stammede fra Sachsen, og Hertuginde Agnes Hedvig havde taget ham med til Sønderborg fra det sachsiske Hof. Moses var knap to Alen høj og havde et ualmindelig stort Hovede. Men han var godt udstyret »mit Witz und Dummheiten«.

(Meddelt af Hofraad *Klopfer*, Primkenau, 1916.)

Hertug Hans og hans Lakaj.

Efter at Hertug Hans havde erhvervet Helvedgaard, som han gav det nye Navn »Østerholm«, opholdt han sig meget paa Slottet. Østerholm siges at have været hans Yndlingssted. Engang blev Hertugen syg og maatte holde Sengen en Tid lang. Han var en utaalmodig Patient, og den stakkels Paul Lakaj havde meget at døje med sin fyrstelige Herre. Da Lakajen en Dag kom ind i Værelset med Mad til Hertugen, laa denne som om han sov, og Lakajen vilde igen liste sig ud af Gemakket. Hertugen greb da pludselig en Pistol, som han havde haft liggende ved Sengen og affyrede den efter Lakajen. Tjeneren styrtede med et Skrig ud af Værelset, og ingen har set ham efter den Tid.

Da Hertug Hans laa paa sit Dødsleje paa Glyksborg raabte han pludseligt: »Paul Lakaj skal komme ind!« »Paul Lakaj kan ikke komme, men han har det godt«, svarede Livlægen beroligende. Denne Forsikring tilfredsstillende tilsyneladende Hertugen, han vendte sig om og faldt i Søvn.

(Meddelt af *Fru Bjørn*, Augustenborg, 1922.)

Hertugens Genfærd.

I Sønderborg Slotsport findes paa Sydsiden en gammel Dør, som fører ind i et lille mørkt Rum, hvor der i ældre Tider gik en Trappe op til 1. Sal. Man fortæller, at Hertug Hans d. Y. har ladet denne Trappe bygge, for at han om Natten kunde faa sine Veninder op til sig, uden at Hertuginde mærkede det. —

En Sjællænder stod flere Gange Vagt i Slotsporten under Trearskrigen. Han paastod, at han ofte om Natten har hørt Trin inde i Rummet, som om to Mennesker gik op ad en Trappe. Men Rummet var tomt og Trappen fjernet, saa det kan kun have været Hertugens og hans Venindes Genfærd.

(Meddelt af *Fru Bjørn*, Augustenborg.)

Sønderborg Bymark.

Nogle Borgere havde engang dræbt en af Hertug Hans d. Y.'s Pager eller Hofjunkere. Da ingen vilde angive den skyldige, fratog Hertugen til Straf Byen dens Jordejendomme, som han henlagde under den ny oprettede Ladegaard.

(Efter *Chr. Knudsen*, 1857.)

Da Hertug Hans „red“ Land ind til Gammelgaard.

Da Hertug Hans »red« Gammelgaard ind og kom ned til Tovrup Maj, blev Hesten bange for en Heks og gjorde et Sidespring. Følgen deraf blev, at der fremkom en mærkelig Trekant i Skellet, som endnu den Dag i Dag fra Chr. Kaads Eng skærer ind paa Gammelgaards Grund.

Noget lignende skete der oppe ved Asserballe. Hertugen red tæt ind mod Husene og tog en Del af Folkenes Havejord med. Der var imidlertid en Mand, som beholdt sin Have, idet han bevæbnede sig med en stor Økse og truede Hertugen, at han vilde slaa ham af Hesten, hvis han ikke red uden om Haven. Hertug Hans blev bange og red udenom, saa den resolute Mand beholdt sin Have.

(Meddelt af Vejassistent *T. Jacobsen*, Hørup.)

Hertug Hans's Kobbelhøgn.

Hertug Hans plejede hyppigt at ride Jord ind til sine Herregaarde fra de nærmestliggende Landsbyer, og her ved forøgede han sine Marker ikke saa lidt. Det ind-

redne Land lod han straks afpæle og siden indhegne med vældigt Kobbelhegn. Et saadant Hegn var der ogsaa om Ladegaarden; men det kunde han ikke holde i Fred, for Sønderborgs Indbyggere brød hvert Øjeblik Hegnet ned og ødelagde det. Det blev Hertug Hans meget forbitret over. En Dag stod han i et Slotsvindue og saa en gammel fattig Mand gaa under et af Hegnene og samle tørre Grene op; da tog Hertugen en Riffel og fyrede løs, saa Manden faldt om paa Stedet. Hans ulykkelige Kone sad tilbage med syv uforsørgede Børn, og hun kom da ned til Hertugen og klagede sin Nød, og foreholdt ham, hvad han havde gjort; tilsidst spurgte hun ham om, hvem der nu skulde forsørge alle hendes Børn. Det skulde han nok gøre, svarede Hertugen, hun kunde blot komme og bringe dem med, saa skulde han nok forsørge dem paa samme Maade som han havde sørget for deres Fader. Denne Haan og Spot blev ikke glemmt. Da Hertug Hans en Dag længe efter red ned ad Gaden med sine to Sønner, blev der skudt efter ham fra et Hus. Kuglen gjaldt ham selv; men den gik fejl og dræbte hans ene Søn. Det blev aldrig opdaget, fra hvilket Hus Kuglen kom, men Folk mente dog, at det var een af hin Familie, som vilde hævne den gamle Mands Død. (Efter *F. Ohrt*, Sønderjydske Folkesagn.)

Hertug Hans og Bonden fra Asserballe.

En Bonde fra Asserballe tog ofte ud til Sønderborg og tiggede og bad Hertug Hans om, at han dog maatte beholde sin Jord, som Hertugen vilde lægge under Gammelgaard. Hertugen blev tilsidst ked af Bondens Plageri, og paalagde de to Skildvagter, at naar Bonden kom igen, skulde de sørge for, at han kom ud af Verden. Da Bonden kom igen, huggede de ham ned. Men i samme Øjeblik, hans Hoved faldt til Jorden, syntes begge Soldaterne, at der kom ligesom et Menneskes Skygge, der tog hans Hoved og forsvandt med det under Armen.

Kroppen kastede Soldaterne i Slotsgraven. — Da Hertug Hans laa paa Dødssengen paa Lyksborg Slot, viste den samme Skikkelse sig for ham, og i Vildelse bad han de Tilstedeværende, at smide Bonden fra Asserballe ud, han vilde ikke se ham for sine Øjne.

(Efter *F. Ohrt*, Sønderjydske Folkesagn.)

De Tovruper Bønder.

Paa Gammelgaards Mark laa forhen Landsbyen Tovrup. Den bestod af elleve Bøndergaarde, Navnet er endnu bevaret i »Tovrup Maj«.

I Aaret 1599 nedlagde Hertug Hans den Yngre Byen for at lægge Jorden ind under Gammelgaard, som han havde købt af Thomas Stures Svigersøn, Hans Blome. Hertugen jog Bønderne fra Hus og Hjem og nedbrød alle Bol. Da Hertug Hans laa paa sit Dødsleje paa Lyksborg Slot, trak han stadig Benene op under sig. Livlægen mente, at Hertugen havde Smerter i Benene og spurgte om Aarsagen, men Hertugen svarede: »Det er Smerter, Du ikke kan hjælpe mig af med; det er de Tovruper Bønder, der træder mig paa Tærne.«

Ulkebøldam.

Hertug Hans d. Y.'s Fremgangsmaade mod Bønderne var ofte præget af Haardhed. Saaledes forlangte han af de Ulkebøl Bønder, at Engene omkring Ulkebøldam, der dengang havde langt større Udstrækning end i Dag, skulde opdyrkes. Hertugen bestemte, hvor langt ud i Dammen, der skulde pløjes, paa den Maade, at han med sin Hest red omkring Dammen, saa langt ud, som Hesten kunde komme uden at synke ned. Saa langt skulde Bøndernes Heste ogsaa kunne komme med Ploven. Derved fik Ulkebøldam den Grænse, som den har endnu i Dag.

(Meddelt af *Chr. Andersen*, Bagmose, 1922.)

Hertug Hans tog Jorden.

Nicolai Lauritzens Boel i Asserballeskov har tidligere ligget oppe i Asserballe, tæt ved Gammelgaards Mark. Hertug Hans vilde udvide Gammelgaards Jorder og tog hertil Land fra Asserballe By. Han kom med Pælene og gik ganske nær om ved nævnte Boel. Bonden kom ud og raabte til Hertugen: »Skal det være saadan, maa Fyrstelig Naade gerne tage mit Hoved med! »Hertugen svarede kort: »Ja, baade dit Hoved og din Fod!« Han tog Jorden og flyttede Bonden ud til Asserballeskov. Boelsmanden paa dette Sted har endnu i en senere Tid haft den Rettighed, at Asserballe Smed uden Vederlag skulde beslaa ham en Vogn om Aaret, fordi han havde faaet længere Vej til Hovkørsel paa Gammelgaard.

(Chr. Knudsen, 1857.)

Bonden fra Koldkaad.

En Bonde i Koldkaad, hvis Jorder grænsede til Rumohrsgaards Marker, nægtede at rømme sin Ejendom, da Hertug Hans forlangte Jorderne indlagt under Rumohrsgaard. Tre Gange var Bonden paa Sønderborg for at bønfalde Hertug Hans om at blive paa sin Jord. Da han kom tredie Gang, blev Hertugen vred, han lod ham indespærre i et af Slottets Fangehuller. Imens sendte Hertug Hans et Par Vogne til Koldkaad, som kørte Bondens Familie med alt Indbo til Svolstrupskov, hvor den blev sat ind i et lille Ødeboel. Da dette var sket, lod Hertugen Bonden komme paa fri Fod og sendte ham bort med den Besked, at nu kunde han skrubbe af til sit ny Hjem i Svolstrupskov.

Huset i Koldkaad lod Hertugen nedbryde og Jorderne blev lagt under Rumohrsgaard.

(Meddelt af L. Ecklon, Augustenborg 1915.)

I Ketting Kirkes Regnskabsbog skrives 1599: »Anno 99 lod Hertug Hanns Affbryde 5 Gaarde i Koldkaad, som thiender aarlig til Kiercken — —. Jorden

brugis under Sebygards awfvel.« — Sebygard er Søby, senere Rumohrsgaard. Byen Koldkaad laa mellem Ketting og Rumohrsgaard Dyrehave. — Svolstrupskov er den nuværende By Kettingskov.

Hjortspring.

Hertug Hans havde siden 1584 været ude om at købe Herregaarden Melvedgaard, men Poul Magnussen havde formaaet at holde Hertugen tilbage. Først i Aaret 1596 lykkedes det Hertugen at faa Handelen afsluttet og Købesummen skal have været alt for høj. Da han nu endelig havde faaet Gaarden, sagde en af Kammer-tjenerne til Hertugen: »Det var et haardt Spring.« »Derfor skal Gaarden ogsaa fremtidig hedde Hartspring«, svarede Hertugen.

Bønroi.

Da Hertug Hans »red« Land ind til Hjortspring, og flere Bønder derved mistede deres Marker, løb et Par Bønder ud og stillede sig op ved deres Markskel med Hatten i Haanden. Da Hertugen kom ridende, bønfaaldt de ham om, at de dog maatte beholde deres Jord indenfor det gamle Skel, Hertug Hans efterkom Bøndernes Bøn og red udenom. Dette Sted paa Svenstrup Mark kaldes endnu Bønroi.

Børnerim fra Als.

(Alt med H)

Her holder høje Hertug Hans.
Høje Hertug Hans har hundrede hvide Heste,
hver Hest har hundrede hvide Haler,
hver Hale har hundrede hvide Halehaar.

(Meddelt af *Fru Margrethe Nielsen*, Bjørnemosegaard.)

Klingbjerg.

Da Hertug Hans nedlagde Byen Melved, for at lægge dens Jorder under Melvedgaard, det senere »Hjort-

spring«, gav han de udsatte Bønder hver en Tønde Jord og desuden en Tønde Jord fra den tidligere Tarupgaard, som han havde købt af Jørgen Abildgaard 1602. De blev altsaa Kaadnere og maatte bygge en Landsby, som dengang kaldtes »Nykaad«, og senere fik Navnet Klingbjerg. — Hver af de nye Kaadnere maatte aarlig betale en Skæppe Byg i Tiende til Præsten.

Ved Parcelleringen af Hjortspring 1771 købte Indbyggerne i Klingbjerg 41 Tønder Land, som de delte.

Kirkebøgerne i Svenstrup fører tilbage til 1682. I Daabsregisteret fra samme Aar skrives Navnet »Klingbjerg«. Betegnelsen »Nykaad« er dog endnu almindelig i Folkemunde.

Nypøl og Hummelmai.

Nypøl, som ligger paa et nedlagt Boels Grund, bestod oprindelig af 11 Kaad, byggedes af Hertug Hans d. Y. Disse Kaadnere ydede ikke alene Højtidspenge til Præsten, men ogsaa Byg og Havre i Tiende. Byen blev lagt under Kajnæsgaards Godsdistrikt og Nypøls Kaadnere var endnu indtil 1856 forpligtede til 26 Hovdage paa Kajnæsgaard.

Hummelmai var fordom et Tvistens Æble mellem Bønderne i Lysabild og Sarup. Hertug Hans d. Y., hvem de havde valgt til Voldgiftsmand, lovede at dømme i Sagen; men først da, naar de i Fællesskab havde omgivet Engene med et Stengærde. Da dette var færdigt, tildømte Hertugen sig selv Engene og lagde dem under Kajnæsgaard.

(Pastor *Meldals* Optegnelser i Lysabild Præstearkiv.)

Endvidere beretter Sagnet om Hummelmai:

Et Stykke Eng ved Lysabildskov, som endnu hører under Kajnæsgaard, kaldes »Hummelmai«, det skal Hertug Hans d. Y. have erhvervet paa en ejendommelig Maade. Hertugen købte nemlig saa meget Land, som han kunde omspænde med en Oksehud. Men han lod

Huden skære i tynde Strimler, og derved kunde han omspænde et ret betydeligt Stykke Land, som han lod inddrage som sin Ejendom.

Hertug Hans-Kanalen.

Da Hertug Hans anlagde Sandbjerg, byggede han en Vandmølle nede ved Als Sund. For at faa Vand til den, gravede han en 350 Meter lang og 5 Meter dyb Kanal fra Snogbækken ind til Nydam Mose, og ledede derved Bækkens Vand igennem Mosen ned til Møllen ved Sundet, hvor den udgravede Jord lagdes hen som Dæmning. Det er Dæmningen med den smukke Allé, der syd fra fører ind til Palæet og Avlsgaarden.

Sagnet beretter om Hertugens Haardhed ved dette Arbeide. De hovpligtige Bønders Koner maatte arbejde med og bære Jorden fra Udgravningsstedet til Dæmningen i deres Forklæder.

(Efter Dr. H. Wullenweber.)

Barnemordet paa Sandbjerggaard.

Det var da Hertug Hans boede paa Sandbjerggaard. En Pige paa Gaarden havde født i Dølgemaal og kastet Barnet i Voldgraven, hvor man kort efter fandt Barneliget. I en af Gaardens Piger, der saa sygelig ud, formodede Hertugen Barnemordersken og lod hende sætte i Taarnet paa Sønderborg, hvor hun faa Dage efter døde. Hendes sidste Ord var: »Saa sandt Gud lever, er jeg ikke Barnets Moder«.

Et Par Dage efter Pigens Død bad en gammel Kone fra Snogbæk om at faa Hertuginde i Tale. Hun fik Foretræde og betroede Hertuginde, at hun en Nat havde haft et mærkeligt Drømmesyn. Hun havde set en Pige kaste et lille Barn ud i Voldgraven og hun havde tydeligt set, at Pigen haltede paa venstre Ben.

Paa Sandbjerg tjente netop en Pige, der var halt paa venstre Ben og Hertuginde fattede da straks Mistro til hende. Hun kom i Forhør hos Hertug Hans og

tilstod. I sin Vrede lod Hertugen hende hænge i et Træ paa »Troidhøj«.

Som Bod for den uskyldige Piges Død lovede Hertug Hans at han vilde nyopbygge den gamle Kirke i Sønderborg, som var viet til Sct. Marie.

(Meddelt af *Jens Hansen*, Kromand, Ragebøl.)

Færgen Høruphav-Kajnæs.

Før Hertug Hans koloniserede Kajnæs, har der vel næppe været nogen fast Forbindelse med Høruphav eller »Fastlandet« Als. En saadan Forbindelse blev først nødvendig, da Kajnæs blev stærkere bebygget. Den første Færgeforbindelse har været fra Mindebjergshav over til Midtkobbøl. Hertug Hans har taget Færgen bort fra Mindebjergshav, nærmest for sin egen Bekvemmeligheds Skyld, og flyttet den til Høruphav. Da Hertugen ryddede Skoven paa Kajnæs og anlagde de to Landsbyer Sønderby og Østerby, oprettede de to Avlsgaarde Hjortholm og Nygaard, da han i 1615 byggede »Johanneskirken« i Sønderby, har hans personlige Nærværelse paa Kajnæs ofte været nødvendig og Vejen fra Sønderborg over Mindebjerg har været ham for lang. Før Kirken paa Kajnæs blev bygget, har Beboerne maattet søge Kirken i Hørup.

Hertugen fratog 8 Fæstebønder i Høruphav et Stykke Land, som han lagde under Færgegaarden. En af Tofterne ind mod Lambjerg Indtægt blev brugt til Græsning af Hertugens og hans Tjeneres Heste, medens Herskabet var ovre paa Kajnæs. Færgerettighederne forærede Hertug Hans til en af sine Veninder, en Vaskepige paa Sønderborg Slot.¹⁾

Færgekonen ved Høruphav.

At Hertug Hans forærede Færgerettighederne ved Høruphav med Hus og Jord til en af Agnes Hedvigs

¹⁾ Sml. J. Raben, »Høruphav-Kajnæs, et Stykke af Færgens Historie« i Sønderjydsk Maanedsskrift, Februar 1940.

Vaskepiger paa Sønderborg, og bød, at hun til Gengæld straks skulde gifte sig med en af Hertugens Staldkarle, havde en vis Grund. Hertuginde maatte nemlig ikke faa noget at vide om Følgerne efter den høje Gemals intime Forhold til Vaskepigen.

Der fortælles ogsaa, at det ikke sjældent hændte, at Hertugen, naar han kom til Høruphav for at sejle over til Kajnæs, havde glemt et eller andet paa Slottet og at han da sendte Færgemanden til Sønderborg, for at hente det glemte. Hertugen fandt saa Tid og Lejlighed til at være sammen med Færgekone og at se lidt paa Regnskabet vedrørende Færgens Drift.

(Efter Lærer *Nielsen*, Hørup, 1914.)

Hertug Hans og Vildttyvene.

Før Hertug Hans koloniserede Kajnæs, var Halvøen for største Delen bevokset med Skov. Da Kajnæsboerne ikke godt kunde lade Vildtet i Fred, udstedte Hertugen et strengt Forbud mod Vildttyveri. En Dag fik Hertugens Foged fat i et Par Bønder og meldte dem til Hertug Hans. Hertugen blev meget vred og lod dem hænge paa Stedet. Herefter viste det sig at de to henrettede havde været uskyldige, og Hertugen angrede sin Handlemaade. Derfor besluttede han at bygge en Kirke paa den Plads, hvor Henrettelsen havde fundet Sted. Hertug Hans holdt sit Løfte og byggede Kajnæs Kirke i Aaret 1615.

(Meddelt af *Peter Petersen*, Sønderborg.)

Hertug Hans koloniserer Kajnæs.

Kajnæs var indtil Hertug Hans d. Y.'s Tid dækket af store vildsomme Skove, hvor der baade levede Ulve og Vildsvin. Det var et farligt Naboskab for de tilstødende Sogne, især om Vinteren. I dette Forhold skete der først Forandring i Aaret 1615, da Hertug Hans lod en stor Del af Skoven rydde, byggede Bøndergaarde derovre, hvortil han flyttede nogle unge Folk fra sine

Godser i Sundeved, byggede dem en Kirke, hvortil Materialerne hentedes fra den gamle Kirke, der har ligget i Sønderborg paa den gamle Provstegaards Grund. Videre opførte han Præstegaarden og ansatte en Præst derovre. Denne Hertugens Bedrift her blev mindet i højt klingende Ord ved hans Død, idet Præsten i Munkbrarup i Angel, Magister Nikolai Moth, udgav et »Trost-schrift«, hvori det blandt andet hedder: »Also heff s. F. G. Anno 1615 sülvest uth ingewinge dess hilligen Geistes einen orth ersehen und angedrapen in der Wüstenge und Wildtnisse Kekeniss in Alsen (wo David na dem Worte des Engels de schöne Arnan gefunden und dem Herrn ein Altar und darna ein Huss edder Tempel gebuwet. 1. Chron. 22) thor Ehre Gades funderet, ein schön Caspel gesamlet, mit einem wohlgebüweden Presterlyken Huse, darin de Pastor mit Fruw und Kinder bequemlich wohnen möge.«

(Efter P. Dahl, Egen).

I en Beretning fra 1615 hedder det:

»Dessen Sommer heft Hertzog Hans 2 Dørper up Kekeniss buwen laten, in einen jeden Dörpe 4 Huse und von den Käteners in Alsen und Sundewitt genommen, de de Wanen schulden.

He heft ock en Kercke buwen laten und H. Peter (Carlstad) gewesenenen Kapellan tho Broacker tom Pastoren insetten laten. Den 11. August a. 1616 heft he Hochtidt gehalten mit einer von der Förstinnen Magde.«

(Efter Dr. H. Wullenweber.)

Den 24. Juni 1616 funderer Hertug Hans 2000 Rigsdaler til Fordel for den af ham byggede Kirke St. Johannes paa Kajnæs, til Lønning af Kirkens Tjener og Vedligeholdelse af Præstegaarden. Beløbet blev hypothiseret paa Sønderborg By. (Statsarkivet i Slesvig.)

Efter denne Notits har Hertug Hans altsaa bygget to Byer paa Kajnæs med 20 Huse i hver, og derefter

forflyttet Kaadnere fra Als og Sundeved til Kajnæs.

Ved den nye Kirke indsatte han Kapellanen fra Broager som Præst. Den 11. August 1616 fejrede Præsten sit Bryllup med en af Fyrstindens Piger.

Hertug Hans og de Klinting Bønder.

Der var en Dag forsvundet noget Flæsk i Slotskøkkenet paa Sønderborg. Syv Bønder blev mistænkt for at have stjaalet det, da de den Dag havde forrettet Hovtjeneste paa Slottet. De fik Ordre paa at møde hos Hertug Hans, og de 6 blev hængt lige med det samme. Den syvende kom først om Aftenen, fordi han havde haft Forfald, og det gik ham ligesom Kammeraterne. Det var allerede blevet mørkt og der maatte Lys til ved Hængningen.

Nogen Tid efter fandt man Flæsket i Voldgraven. Tjenerskabet havde kastet det bort, fordi det var blevet fordærvet.

Af Anger over denne Straf for uskyldige besluttede Hertug Hans at bygge Kirkerne paa Kajnæs og Nykirke i Angel.

Glyksborg bygges, — et Varsel paa Broagerland.

1582 overdrog Hertug Hans Bygmesteren Nicolaus Karies Opførelsen af Glyksborg Slot for 6000 Mk. Udenomsbygningerne ansloges til 1600 Mk.

Sagnet fortæller, at det overlodes Arbejderne, om de vilde arbejde for en Dagløn af 1 Skilling eller en Skæppe Rug. De fleste ønskede dog at lønnes med 1 Skilling.

1583 blev Ry Kloster revet ned, og lidt længere mod Nord begyndtes Opførelsen af Slottet. En Bæk blev opdæmmet, saa der dannes en Sø omkring Slottet. 1587 var hele Anlægget færdigt.

Hertug Hans tog ofte fra Sønderborg til Glyksborg, for at tilse Arbejdet. Rejsen foretoges med Færgen fra Brunsnæs til Holdnæs.

Da Hans en Dag med sit Følge var midtvejs mellem Broager og Brunsnæs for at tage til Glyksborg, blev hans Hest pludselig staaende og det var ikke muligt at drive den frem. Hertugen saa intet, men en af hans Ledsagere pegede med Fingeren hen ad Vejen og sagde med ængstelig Stemme: »Se der, Fyrstelig Naade!« — I det samme faldt han af Hesten og var død. Ingen fik at vide, hvad Manden havde set, men Hertug Hans vendte om og red tilbage til Sønderborg. —

Kort efter blev en Mand dræbt paa dette Sted. Høsten og Hertugens Ledsager maa have set Varslet og Ledsageren er sikkert død af Angst.

(Meddelt af Hofraad *Klopfer*, Primkenau, 1916.)

Nykirke.

Byen »Nieby« (den nye By) blev af Hertug Hans anlagt og bygget 1621. Byen bestod af 32 Huse og Hertugens Mening var, at de skulde være Begyndelsen til en Handelsby med Havn. De flensborgske Købmænd protesterede derimod overfor Kongen.

Kong Christian IV formaaede at bevæge sin Onkel, Hertug Hans, til at give Afkald paa den Plan, det viste sig ogsaa at Havnen ikke var egnet til større Skibsfart.

12 af de nybyggede Huse lod Hertug Hans saa nedbryde, de blev opført ved Glyksborg, hvor de blev Bolig for Hertugens Tjenerskab og Arbejdere. Disse Huse blev endnu i en lang Aarrække kaldt »Nieby«.

Samme Aar begyndte Hertug Hans med Bygningen af den nye Kirke. Den blev først færdig efter Hertugens Død, i Efteraaret 1622. (Nykirke Kirkechronik.)

Menigheden har ikke været stor, thi da Præsten efter det første Aars Forløb fra Prædikestolen gav en Oversigt over Aarets kirkelige Begivenheder, kunde han afgøre det med de Ord:

»Gestorben: kein, Geboren: ein, und das war mein!«